

ZAPROSZENIE DO ZGŁASZANIA UWAG DOTYCZĄCYCH OCENY SKUTKÓW

TYTUŁ INICJATYWY	Cel klimatyczny na 2040 r.
WIODĄCA (ODPOWIEDZIALNY DZIAŁ) DG	CLIMA.A1 (prognozy, analiza ekonomiczna i modelowanie), CLIMA.A2 (koordynacja strategiczna, prawna i instytucjonalna) ENER.A4 (zespół głównego ekonomisty), ENER.A1 (sprawy międzyinstytucjonalne, koordynacja polityki i planowanie)
PRAWDOPODOBNY INICJATYWY RODZAJ	Nieustawodawcza
ORIENTACYJNY HARMONOGRAM	I kwartał 2024
INFORMACJE DODATKOWE	Działania w dziedzinie klimatu (europa.eu) Plan w zakresie celów klimatycznych na 2030 r. (europa.eu) Długoterminowa strategia do roku 2050 (europa.eu) Plan REPowerEU Zarządzanie unią energetyczną i działaniami w dziedzinie klimatu

A. Kontekst polityczny, określenie problemu i analiza zgodności z zasadą pomocniczości

Kontekst polityczny

Zmiana klimatu jest nadal najważniejszym wyzwaniem nadchodzących dziesięcioleci. Szkodliwe skutki globalnego ocieplenia występują coraz częściej i stają się coraz bardziej widoczne, a ich niszczycielski wpływ jest odczuwalny na całym świecie. Susze, powodzie, pożary lasów, fale burzowe związane z podnoszeniem się poziomu mórz i oceanów są coraz częstsze i dotyczą coraz to większe obszary, poważnie doświadczając coraz więcej ludzi, szkodząc przedsiębiorstwom i niszcząc infrastrukturę. Według danych Światowej Organizacji Meteorologicznej (WMO) temperatura w Europie wzrasta dwa razy szybciej niż średnia światowa, a w 2020 r. wzrost ten osiągnął wartość 1,1 °C. Świat jest daleki od osiągnięcia celu porozumienia paryskiego, którym jest ograniczenie wzrostu temperatury do wartości poniżej 2 °C, nie mówiąc o obniżeniu jej do 1,5 °C.

UE opracowała kompleksowy zestaw regulacji prawnych dotyczących klimatu, energetyki i powiązanych z nimi kwestii, a także uruchomiła polityki pozwalające na zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych w Unii, których wartości przekroczyły podjęte przez nią zobowiązania klimatyczne. Dzięki temu działalność gospodarcza została skutecznie oddzielona od emisji gazów cieplarnianych, a sektor czystej energii dostał impuls do dalszego rozwoju. Europejskie prawo o klimacie¹ będące istotną częścią Europejskiego Zielonego Ładu zawiera zobowiązanie podjęte przez Unię, by stać się pierwszym kontynentem neutralnym klimatycznie do 2050 r., i jasno wyznaczać kierunek działań, a także by w 2030 r. zmniejszyć emisje netto gazów cieplarnianych o co najmniej 55% w porównaniu z 1990 r., co stanowi europejski wkład w realizację celów porozumienia paryskiego.

Konieczność podjęcia zdecydowanych globalnych działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu pojawia się w momencie wzrostu cen energii i napięć geopolitycznych spowodowanych inwazją Rosji na Ukrainę, która skupiła uwagę świata na kwestii bezpieczeństwa energetycznego. Choć istnieje ryzyko, że wojna spowoduje przekierowanie zasobów i odwróci uwagę polityczną od działań na rzecz klimatu, oprócz tego uwydatniła ona ekonomiczną i strategiczną podatność słabość wynikającą z uzależnienia od paliw kopalnych, które stanowi główne źródło zmian klimatu. Kryzys energetyczny spowodowany wojną bardzo wyraźnie pokazał konieczność intensyfikacji działań związanych z przejściem na czystą energię, wydajnością energetyczną i neutralnością dla klimatu w UE i na świecie, zarówno z myślą o bezpieczeństwie energetycznym, jak i stabilności gospodarczej.

Obecnie bardziej niż kiedykolwiek ważne jest, by Unia utrzymała kurs starań o neutralność i odporność klimatyczną, dając dobry przykład tego, jak pobudzać globalne działania i jak współpracować z partnerami na

¹ Rozporządzenie (UE) 2021/1119.

całym świecie, aby znaleźć niezbędne rozwiązania pozwalające przejść na neutralność klimatyczną. Pakiet „Gotowi na 55”² pozwoli przyspieszyć proces modernizacji naszej gospodarki, przynosząc transformację uczciwą i sprawiedliwą społecznie, jednocześnie utrzymując i wzmacniając innowacyjność i konkurencyjność przemysłu UE, a także wydajniejsze wykorzystanie zasobów naturalnych. Ma to zasadnicze znaczenie dla zbudowania ekologicznej, zdigitalizowanej i odpornej gospodarki. Zaktualizowane krajowe plany w dziedzinie energii i klimatu, które mają zostać przedstawione przez państwa członkowskie do dnia 30 czerwca 2024 r., powinny być dla państw członkowskich i UE najważniejszym instrumentem do osiągnięcia pośrednich celów na 2030 r. na drodze do uzyskania neutralności klimatycznej do 2050 r. Państwa członkowskie zostały poproszone o zaktualizowanie swoich strategii długoterminowych w terminie do 1 stycznia 2025 r.³

Problem, któremu ma zarządzić inicjatywa

Unia określiła swoje cele klimatyczne na lata 2030 i 2050, i jest w trakcie uzgadniania i uruchamiania polityk, które doprowadzą do realizacji celu na 2030 r. oraz przyspieszą zmniejszenie emisji. Biorąc pod uwagę charakter tej transformacji, czas i zakres decyzji gospodarczych oraz decyzji dotyczących polityk, a także to, jak duże znaczenie mają starania, by nie uzależnić się od technologii wysokoemisyjnych, potrzebny jest jasny program redukcji emisji gazów cieplarnianych po 2030 r. aby do 2050 r. móc osiągnąć neutralność klimatyczną. Ustanowienie celu na 2040 r. dotyczącego ograniczenia emisji gazów cieplarnianych w UE wpłynie na wiele sektorów gospodarki i terytoriów w Unii. Może wymagać rozwiązań politycznych w wielu dziedzinach niezwiązanych z klimatem, takich jak polityka społeczna czy polityka rynku pracy. Energia będzie odgrywać główną rolę w tym procesie, ponieważ jej produkcja i zużycie (m.in. w gospodarstwach domowych, przemyśle, usługach i transporcie, włączając transport morski i lotniczy) odpowiadają za ponad 75% wszystkich emisji. Rolnictwo, utylizacja odpadów i przemysł to sektory, które również generują znaczne ilości emisji innych niż CO₂. Obecnie unijny sektor użytkowania gruntów (grunty rolne, lasy i inne grunty naturalne) jest pochłaniaczem CO₂ netto, co oznacza, że pochłanianie CO₂ z atmosfery jest w tym sektorze większe niż uwalnianie gazów cieplarnianych.

Przepisy europejskiego prawa o klimacie (art. 4) wymagają, by Komisja przedstawiła wniosek w sprawie ustanowienia pośredniego ogólnounijnego celu na 2040 r. dotyczącego klimatu, z myślą o osiągnięciu neutralności klimatycznej do 2050 r. i publikacji sprawozdania na temat przewidywanego orientacyjnego budżetu emisyjnego⁴ na lata 2030–2050. Inicjatywa ta ma wyłonić cel klimatyczny na 2040 rok, a w dalszej perspektywie wprowadzić zmiany w europejskim prawie o klimacie.

Proponowany cel będzie kluczowym elementem czytelny sygnału na temat dalszych działań wysłanego zainteresowanym stronom. Zwiększy on pewność i przewidywalność wyborów politycznych oraz decyzji inwestycyjnych. Stanie się kamieniem węgielnym nadchodzących przygotowań ram polityki na okres po 2030 r., stanowiącym gwarancję, że emisja gazów cieplarnianych w UE rzeczywiście maleje i zmierza ku wartościom umożliwiającym osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r. Gdyby pośredni cel klimatyczny na 2040 r. nie został ustalony, UE mogłaby nie osiągnąć swojego wewnętrznego celu klimatycznego na 2050 r., a to prawdopodobnie osłabiłoby jej zdolność do pobudzania działań w dziedzinie klimatu na szczeblu międzynarodowym. Porozumienie paryskie wzywa także do regularnego aktualizowania wkładu stron ustalonego na poziomie krajowym w celu zwiększenia wspólnych, ogólnosięwiatowych, ambitnych celów klimatycznych.

Inicjatywa powinna również sprzyjać międzynarodowym działaniom na rzecz klimatu i wspierać UE w rozwijaniu międzynarodowych koalicji służących osiągnięciu celów klimatycznych porozumienia paryskiego.

Podstawa działania UE (podstawa prawna i analiza zgodności z zasadą pomocniczości)

Podstawa prawna

Propozycja tej inicjatywy powstała na podstawie art. 4 ust. 3 europejskiego prawa o klimacie (rozporządzenie (UE) 2021/1119), w którym Komisja wezwana jest, w razie potrzeby, do przedstawienia wniosku ustawodawczego w sprawie ogólnounijnego celu klimatycznego na 2040 r. w ciągu 6 miesięcy od globalnego przeglądu realizacji porozumienia paryskiego, odbywającego się w listopadzie 2023 r.

Praktyczna potrzeba działania na poziomie UE

² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_21_3541

³ Art. 15 ust. 1 rozporządzenia 2018/1999 w sprawie zarządzania unią energetyczną i działaniami w dziedzinie klimatu

⁴ Budżet emisyjny określa się jako łączną wartość emisji netto gazów cieplarnianych w danym okresie – zob. art. 4 ust. 4 prawa o klimacie.

Zmiana klimatu stanowi problem o wymiarze transgranicznym, w przypadku którego działania koordynowane na poziomie UE muszą skutecznie uzupełniać i wzmacniać działania podejmowane na szczeblu krajowym i lokalnym. Koordynacja na poziomie europejskim sprzyja podejmowaniu działań w dziedzinie klimatu, a działania UE są uzasadnione z punktu widzenia zasady pomocniczości, zgodnie z art. 191 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Od 1992 r. UE dąży do opracowania wspólnych rozwiązań oraz do osiągnięcia ogólnosiękatowego porozumienia w sprawie przeciwdziałania zmianie klimatu.

Ustanowienie celu na 2040 r. dotyczącego redukcji emisji gazów cieplarnianych w UE będzie miało wpływ na całą gospodarkę UE i może wymagać unijnych rozwiązań politycznych w wielu dziedzinach, nieograniczających się do samej polityki klimatycznej. Na poziomie polityki unijnej można lepiej uwzględnić wpływ realizacji tego celu na działalność gospodarczą i zatrudnienie, spójność terytorialną, środowisko, bezpieczeństwo dostaw energii, zdrowie publiczne, przystępność cenową, dystrybucję, handel oraz stosunki międzynarodowe.

Działania na szczeblu UE są zatem niezbędne, a skoordynowane polityki UE mają znacznie większe szanse na doprowadzenie do prawdziwej transformacji, zważywszy na globalny wymiar tego wyzwania, przy jednoczesnym uwzględnieniu różnych zdolności państw członkowskich i regionów, a także jednolitego rynku UE do działania jako siła napędowa zmiany racjonalnej pod względem kosztów.

B. Główne cele i warianty strategiczne

Priorytetem niniejszej inicjatywy jest przedstawienie propozycji celu klimatycznego na 2040 r. obejmującego całą Unię, który może zapewnić UE stopniową i sprawiedliwą transformację w kierunku neutralności klimatycznej do 2050 r. Warianty strategiczne niniejszej inicjatywy będą zatem dotyczyły różnych poziomów zmniejszania emisji gazów cieplarnianych netto do 2040 r. w porównaniu z poziomem z 1990 r., przy uwzględnieniu wpływu tych wariantów na budżet emisyjny w latach 2030–2050. W ramach tego przedsięwzięcia przeanalizowane zostanie również znaczenie roli, jaką odgrywa pochłanianie dwutlenku węgla.

Rosyjska inwazja na Ukrainę przypomniła Europie o tym, jak ważne jest zabezpieczenie dostaw energii. Mniejsze uzależnienie od importowanych paliw kopalnych będzie dodatkową, niebagatelną korzyścią, wynikającą z ograniczenia emisji gazów cieplarnianych.

Inicjatywa ta będzie miała również na celu opracowanie sposobu postępowania UE, który pozwoli zacieśnić międzynarodową współpracę i napędzi międzynarodowe działania. Będzie to częścią działań informacyjnych UE na forum światowej polityki klimatycznej, związanych z aktualizacją wkładu stron do 2025 r. ustalonego na poziomie krajowym oraz zaangażowaniem innych stron Ramowej konwencji ONZ w sprawie zmian klimatu.

Ocena skutków dostarczy informacji na temat koniecznych przemian sektorowych, których trzeba będzie dokonać w nadchodzących dziesięcioleciach, aby znacznie obniżyć poziom emisji i zwiększyć pochłanianie dwutlenku węgla. Będzie ona podstawą dla działań niezbędnych do takiego zarządzania redukcją emisji gazów cieplarnianych, aby osiągnąć cel przewidziany na rok 2040 i wprowadzić UE na drogę do osiągnięcia celu neutralności klimatycznej do 2050 r., a także dla ewentualnych zmian w strukturze polityki i ramach wspomagających po 2030 r.

C. Prawdopodobne skutki

Prawdopodobne skutki gospodarcze

W najnowszych sprawozdaniach z oceny skutków przeprowadzonej przez Komisję Europejską podkreślono, że choć ogólny wpływ na PKB będzie prawdopodobnie ograniczony⁵, przejście na neutralność klimatyczną przekształci nasze gospodarki, oraz że konieczne będzie przeprowadzenie ważnych zmian w procesach produkcji i wzorcach konsumpcji.

Oczekuje się, że transformacja w kierunku neutralności klimatycznej będzie wymagać od przedsiębiorstw, gospodarstw domowych i sektora publicznego znacznego wzrostu zaangażowania w inwestycje, a także realokacji kapitału między sektorami lub technologiami. Makroekonomiczne skutki tego wymogu zostaną poddane analizie wraz z ryzykiem związanym z wdrożeniem niezbędnego impulsu inwestycyjnego, np. w odniesieniu do aktywów osieroconych. Transformacja będzie miała wpływ na wszystkie sektory gospodarki. Wpłynie to na struktury międzynarodowego handlu towarami i usługami oraz spowoduje zmiany wymogów sektorowych dotyczących zatrudnienia i umiejętności. Skutki te mogą dotknąć regiony UE na różne sposoby, a także mogą mieć nierównomierny wpływ na pracowników, w zależności od ich poziomu umiejętności i sektora, w którym są zatrudnieni.

W europejskim prawie o klimacie wzywa się również Komisję do uwzględnienia „kosztów niepodejmowania działań”

⁵ Zob. Szczegółowa analiza uzupełniająca komunikat Komisji COM (2018) 773, sekcja 4.10.5, oraz Ocena skutków Planu w zakresie celów klimatycznych na 2030 r. SWD(2020) 176 final, sekcja 6.4.2.

przy proponowaniu celu klimatycznego na 2040 r. W sprawozdaniu z oceny skutków analizie zostaną poddane potencjalne skutki wzrostu temperatury na świecie i związane z tym ekstremalne zdarzenia pogodowe. Analiza uwzględni również koszty niepodejmowania działań związane z utraconymi korzyściami przynoszonymi przez stosowanie polityki łagodzenia zmiany klimatu. Przeanalizowany zostanie zakres, w jakim wrażliwość ekonomiczna i strategiczna UE, mająca swoje źródło w zależności od importowanych paliw kopalnych, może zostać złagodzona dzięki ambitnym celom klimatycznym na 2040 r.

Prawdopodobne skutki społeczne

Sprawiedliwa transformacja jest centralnym elementem Europejskiego Zielonego Ładu i planu na osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r.⁶ Przeanalizowany zostanie wpływ tendencji na potrzeby w sektorach w zakresie zatrudnienia i umiejętności oraz skutki dystrybucyjne dla tych sektorów.

W ocenie skutków zostaną wzięte pod uwagę także potencjalne skutki dystrybucyjne wnioskowanego celu klimatycznego na 2040 r. Trwający kryzys energetyczny wywołany przez rosyjską wojnę napastniczą przeciwko Ukrainie postawił w innym świetle kwestię narażenia na wysokie ceny energii (w szczególności gazu ziemnego i energii elektrycznej). Uwzględnione zostaną skutki zmian cen względnych w całej gospodarce, w szczególności cen energii, a także przystępność cenowa mieszkań i mobilności oraz możliwości inwestowania w efektywniejsze wzorce konsumpcji – np. zwiększenie efektywności energetycznej budynków, energooszczędne urządzenia lub środki transportu zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju – w gospodarstwach domowych, należących do grup o różnym dochodzie.

Wysiłki na rzecz ograniczenia emisji gazów cieplarnianych przynoszą dodatkowe korzyści: zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza (związane z mniejszym wykorzystaniem paliw kopalnych, co może przynieść znaczne korzyści zdrowotne), mniejsze zagęszczenie ruchu i więcej zieleni w miastach oraz modernizację budynków. Wszystkie te elementy mogłyby pozytywnie wpłynąć na dobrostan człowieka.

Przeciwdziałanie zmianie klimatu stanowi również odpowiedź na obawy obywateli UE, a zwłaszcza ludzi młodych, że od pilnego przeciwdziałania zmianie klimatu zależy ich przyszłość⁷.

Prawdopodobne skutki dla środowiska

Głównym celem środowiskowym tej inicjatywy jest przeciwdziałanie zmianie klimatu i wzmocnienie pozycji UE jako światowego lidera UE w tej dziedzinie. Na uwagę zasługują również dodatkowe korzyści, synergie i potencjalne kompromisy powiązane z dziedzinami takimi jak zanieczyszczenie powietrza, zaopatrzenie w wodę, gospodarowanie odpadami, oszczędne użytkowanie zasobów, gospodarka o obiegu zamkniętym i różnorodność biologiczna.

Prawdopodobne skutki dla praw podstawowych i równości

Inicjatywa jest w pełni zgodna z art. 37 Karty praw podstawowych, zgodnie z którym wysoki poziom ochrony środowiska i poprawa jakości środowiska muszą być włączane do unijnych polityk i zapewniane zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Nie przewiduje się innych znaczących skutków dla pozostałych praw podstawowych.

D. Instrumenty lepszego stanowienia prawa

Ocena skutków

Ocena skutków pokazująca zalety tej inicjatywy ma zostać opublikowana w 2024 r.

Będzie ona opierać się na analizach ekonomicznych oraz analizach równowagi cząstkowej systemu energetycznego, transportu, mieszkalnictwa, usług i przemysłu, sektorów gospodarki generujących emisje inne niż CO₂ (tj. rolnictwo, gospodarowanie odpadami, energetyka) oraz sektora użytkowania gruntów, aby w ramach różnych wyzwań na 2040 r. móc stworzyć drogi do osiągnięcia neutralności klimatycznej do roku 2050, które obejmą każdą dziedzinę gospodarki; ocena skutków zweryfikuje także, czy budżet emisyjny UE na lata 2030–2050 jest zgodny z celami porozumienia paryskiego dotyczącymi temperatury.

W ocenie tej zbadane zostaną przemiany sektorowe po 2030 r., w tym przemiany w sektorze energetycznym, mieszkalnictwa, transportu, usług, przemysłu, gospodarowania odpadami, rolnictwa i użytkowania gruntów, z uwzględnieniem wszystkich ścieżek sektorowych oraz stopnia emisji i pochłaniania każdej z nich, wymaganych innowacji technologicznych oraz skutków gospodarczych i społecznych. Będzie ona dotyczyć różnych możliwych rozwiązań (technologicznych i pozatechnologicznych) i wskazane zostaną bariery utrudniające szybsze

⁶ Badanie Eurobarometr dotyczące postrzegania sprawiedliwego charakteru zielonej transformacji: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2672>

⁷ Badanie Eurobarometr poświęcone zmianom klimatu: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3156

wprowadzanie takich rozwiązań (regulacyjne, technologiczne, finansowe i operacyjne) oraz możliwe sposoby pokonania tych barier. W analizie uwzględnione zostaną, na ile będzie to możliwe, ostatnie inicjatywy, w szczególności pakiet „Gotowi na 55”, plan REPowerEU i pozostałe inicjatywy w ramach Europejskiego Zielonego Ładu. Pod uwagę zostaną wzięte także kwestie kryzysu energetycznego i globalny kontekst.

Analiza obejmie podatność zaproponowanych wariantów na działanie różnych czynników. Oprócz tego znajdzie się w niej badanie wpływu na działalność gospodarczą, a także skutki społeczne i konsekwencje dla środowiska. Przedmiotem analizy będą także koszty niepodejmowania działań na rzecz łagodzenia skutków zmiany klimatu pod względem samej zmiany klimatu, a także dodatkowych korzyści płynących z polityki łagodzenia zmiany klimatu.

Ocena skutków stanowić będzie podstawę do przygotowania w przyszłości ram polityki na okres po 2030 r. (propozycje polityk, które będą analizowane w osobnych ocenach skutków ocenione w sprawozdaniach oceny skutków).

Strategia konsultacji

Komisja zgromadzi opinie najważniejszych zainteresowanych stron w trakcie 12-tygodniowych konsultacji publicznych, które rozpoczną się w 2023 r. Opinie te wejdą w skład oceny skutków dotyczącej celu klimatycznego na 2040 r.

- Respondenci biorący udział w konsultacjach publicznych będą mogli wyrazić swoje opinie w kwestionariuszu i załączyć do niego dokumenty przedstawiające ich stanowisko.
- Dostęp do konsultacji publicznych będzie możliwy przez [centralny portal Komisji poświęcony konsultacjom społecznym „Wyraź swoją opinię”](#), [stronę internetową Dyrekcji Generalnej ds. Działań w dziedzinie Klimatu](#) oraz [stronę internetową Dyrekcji Generalnej ds. Energii](#).
- Pod uwagę brane będą także dokumenty zainteresowanych stron inne niż dokumenty przedstawiające stanowisko złożone za pośrednictwem portalu, np. dokumenty dotyczące polityki lub plany działania.
- Konsultacje publiczne będą prowadzone we wszystkich 24 językach urzędowych UE.

Wyniki konsultacji zostaną wykorzystane w ocenie skutków. Sprawozdanie podsumowujące oraz sprawozdanie zbiorcze zostaną podane do wiadomości publicznej po konsultacjach.

Zgodnie ze strategią Komisji Europejskiej „lepsze stanowienie prawa”, polegającej na opracowywaniu inicjatyw opartych na aktualnej wiedzy, zachęcamy również naukowców, organizacje akademickie i stowarzyszenia naukowe specjalizujące się w analizie strategii przeciwdziałania zmianie klimatu oraz w analizie skutków dla klimatu do składania istotnych opublikowanych i wstępnie opublikowanych badań naukowych, analiz i danych, mających znaczenie dla powyższych tematów. Szczególnie mile widziane są dokumenty podsumowujące obecny stan wiedzy w odpowiednich dziedzinach.

W ocenie znajdzie się także opinia naukowego komitetu doradczego ds. zmiany klimatu ustanowionego na mocy europejskiego prawa o klimacie.

Powody prowadzenia konsultacji

Konsultacje publiczne pozwolą uzyskać od zainteresowanych stron dowody i opinie na temat celów klimatycznych UE, a także wyzwań i możliwości dla wszystkich sektorów gospodarki. Wzbogacą one ocenę Komisji dotyczącą odpowiedniego celu klimatycznego na 2040 r., wniosą wkład w analizę transformacji sektorowych niezbędnych do osiągnięcia tego celu, który ostatecznie ma doprowadzić do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. oraz przyczynią się do ewentualnego rozwoju instrumentów polityki klimatycznej po 2030 r.

Grupa docelowa

Konsultacje publiczne skierowane są do ogółu społeczeństwa i zainteresowanych stron, które angażują się w transformację lub które ewentualnie zostały dotknięte jej skutkami; takimi stronami mogą być rządy państw i władze krajowe, regionalne i lokalne, odpowiednie sektory przemysłu i powiązane stowarzyszenia, partnerzy społeczni, organizacje konsumenckie i zawodowe, organizacje pozarządowe, instytucje badawcze i akademickie oraz organy odpowiedzialne za zamówienia publiczne.